

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено існуючі методи оцінки конкурентоспроможності підприємств, визначено групи внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність сучасного підприємства, запропоновано методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі та здійснено його апробацію з ранжуванням конкурентоспроможності машинобудівних підприємств Черкаської області.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фактори конкурентоспроможності, тактична конкурентоспроможність.

Исследованы существующие методы оценки конкурентоспособности предприятий, определены группы внутренних и внешних факторов, влияющих на конкурентоспособность современного предприятия, предложен методический подход к оценке конкурентоспособности предприятий машиностроительной отрасли и осуществлена его апробация с ранжированием конкурентоспособности машиностроительных предприятий Черкасской области.

Ключевые слова конкурентоспособность, факторы конкурентоспособности, тактическая конкурентоспособность.

The existing methods for evaluating the competitiveness of enterprises are explored; the groups of internal and external factors affecting the competitiveness of modern enterprises are defined, the methodical approach to evaluating the competitiveness of the engineering industry is offered and approbated with the rankings of competitiveness of engineering companies in Cherkassy region.

Key words: competitiveness, competitive factors, tactical competitiveness

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства в сучасному глобалізованому суспільстві – запорука його успіху, прибутковості та процвітання. Категорія «конкурентоспроможність» описує стан суб'єкта господарювання та залежить від комплексу факторів, які всебічно характеризують діяльність підприємства та визначають його конкурентні переваги.

Розробка єдиного методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, що враховує низку факторів прямого та опосередкованого впливу, передбачає застосування релевантних індикаторів, що уможливають всебічний та системний аналіз конкурентоспроможності на галузевому та обласному рівнях є доволі актуальним питанням.

Аналіз літератури. Проблема формування та підвищення конкурентоспроможності підприємств присвячені праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених А. Н. Алімова, В. В. Антонова, А. В. Войчака., Л. М. Зайцевої, В. Н. Ємченко, Ю. Б. Іванової, Н. А. Кизимова, В. С. Марцина, П. А. Орлова, Л. І. Піддубної, Е. В. Ревенко, А. Н. Тищенко, Т. М. Чечетової-Терашвили та ін.

Серед наукових праць, присвячених питанням оцінки конкурентоспроможності підприємства, галузі, області та країни в цілому слід виділити роботи С. Белі, Ж. Бертрана, Л. Вальраса, Р. Вернона, В. Леонтьєва, А. Маршалла, Б. Олі-

на, М. Познера, М. Портера, Д. Рікардо, Дж. Робінсона, П. Самуельсона, А. Сміта, Р. Солоу, Е. Чемберліна, Й. Шумпетера та ін.

Незважаючи на потужний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних авторів у вирішенні проблем формування та оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, варіативність пропонованих індикаторів, складність та багатоаспектність існуючих методик визначення конкурентоспроможності підприємств, а також відсутність єдиного формалізованого методичного підходу щодо визначення конкурентоспроможності підприємства в сучасній вітчизняній науковій думці вимагають критичної оцінки різних наукових поглядів з даної проблематики та розробки універсального методичного підходу, адаптованого до системи показників національної статистичної звітності.

Метою дослідження є розробка методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та використання його з метою встановлення рівня конкурентоспроможності машинобудівних підприємств малого та середнього бізнесу Черкаської області.

Виклад основного матеріалу. На думку більшості науковців (Г. Л. Азоева, Р. А. Фатхудинова, Ж. Ж. Ламбена, Г. Я. Гольдштейна та ін.), дослідження конкурентоспроможності підприємства повинно базуватися на комплексній оцінці тактичної та стратегічної конкурентоспроможності, що дозволяє підвищити ефектив-

ність прийняття управлінських рішень. Виходячи з принципів системності, об'єктивності, динамічності, конструктивності, ієрархічності, моніторингу конкурентних переваг пропонується здійснювати проведення окремої оцінки на поточний період (тактичної конкурентоспроможності); оцінки спроможності підприємства створювати, розвивати, утримувати конкурентні

переваги, протистоячи загрозам або використовуючи можливості зовнішнього середовища (конкурентостійкості), що забезпечить в майбутньому конкурентоспроможність підприємства (стратегічну конкурентоспроможність) [3; 5; 10; 11]. Внутрішні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства, відображені на рис. 1.

Рис. 1. Структурно-функціональна схема внутрішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємства [1; 3; 4].

Структурними складовими тактичної конкурентоспроможності підприємства є система маркетингу; виробнича система; якість управління; стойкість кадрів; ефективність фінансової і інвестиційної діяльності; рівень соціальної відповідальності. Оцінка тактичної конкурентоспроможності підприємства передбачає залучення експертів і аналітиків, за результатами опитування яких визначаються як окремі показники, так і вагомість параметрів оцінки.

У зв'язку з тим, що кожний з цих показників має різний ступінь важливості для розрахунку коефіцієнта тактичної конкурентоспроможності підприємства (КТК), експертним шляхом розробляються коефіцієнти вагомості критеріїв.

Ранжирування підприємств за рівнем конкурентоспроможності проводиться наступним чином:

$$I_k = K_j / K_{пр}, \quad (1)$$

де I_k – рівень конкурентоспроможності аналізованого підприємства;

K_j – показатель конкурентоспособности;

$K_{пр}$ – узагальнюючий показник конкурентоспроможності аналізованого підприємства.

Якщо $I_k < 1$, то аналізоване підприємство поступається за рівнем конкурентоспроможності конкуренту, коли $I_k > 1$ – перевершує конкурента, рівною конкурентоспроможність є за умови $I_k = 1$.

Алгоритм розрахунку коефіцієнта конкурентоспроможності промислового підприємства, в загальному вигляді складається з трьох послідовних етапів [7; 8].

1. Розрахунок одиничних показників конкурентоспроможності і перетворення їх у відносні величини (бали), для чого проводиться їх порівняння з базовими показниками (середньогалузевими або показниками конкуруючого підприємства чи підприємства-лідера на ринку). Для цього використовується 10-бальна шкала, оцінка проводиться наступним чином:

- 2–4 бали отримує показник, що має значення гірше, ніж базовий;
- 5–7 балів – на рівні базового;
- 8–10 балів – краще, ніж базовий.

Значимість основних факторів успіху, отриманих як середньозважені показники опрацьованої думки експертів, наведені в табл. 1.

Таблиця 1.

Значимість основних факторів успіху.

№	Основні фактори успіху	Значимість факторів
1	Ціна	0,2
2	Умови оплати	0,16
3	Якість	0,09
4	Система розподілу	0,09
5	Активність просування	0,06
6	Асортимент	0,05
7	Гарантія, сервіс	0,06
8	Імідж	0,09
9	Фінансова стійкість	0,04
10	Умови постачання, терміни	0,16
Сумарне значення значимості факторів		1

2. Розрахунок критеріїв конкурентоспроможності підприємства за допомогою методу ідеальної точки (порівнюється аналізоване підприємство з умовним еталонним з використанням математичного співвідношення) [2; 4]:

$$K = (1 - X_{1j}) / 2 + (1 - X_{2j}) / 2 + \dots + (1 - X_{nj}) / 2, \quad (2)$$

$$X_{ij} = (a_{ij} - \min a_{ij}) / (\max a_{ij} - \min a_{ij}), \quad (3)$$

де K – узагальнюючий показник конкурентоспроможності j -го підприємства;

$X_{1j}, X_{2j}, \dots, X_{nj}$ – стандартизовані показники конкурентоспроможності j -го підприємства;

a_{ij} – початкові одиничні показники конкурентоспроможності j -го підприємства;

n – число одиничних показників конкурентоспроможності.

3. Розрахунок коефіцієнту тактичної конкурентоспроможності підприємства (КТК), який охоплює всі найважливіші оцінки господарської діяльності промислового підприємства, виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко і об'єктивно одержати картину положення підприємства на галузевому ринку. Використання в ході оцінювання порівняння показників за рівні проміжки часу уможливорює застосування цього методу як варіанту оперативного контролю окремих служб [6; 9].

За результатами оцінки ступеня присутності факторів успіху серед конкурентних переваг основних операторів трьох досліджених сегментів ринку (28 – Виробництво готових металевих виробів, 33 – Виробництво медичної техніки, вимірвальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників, 29 – Виробництво машин та устаткування), здійснено наступне ранжування підприємств (табл. 2).

Основною тенденцією, що була встановлена за результатами аналізу є те, що в трьох досліджуваних сегментах ринку, якщо оцінювати за ступенем присутності факторів успіху в конкурентних перевагах підприємств-виробників, на перших місцях знаходяться ті підприємства, які займають найбільші частки ринку за обсягами продажів товарів (робіт, послуг).

Це пояснюється, насамперед, недостатньо високим рівнем якості продукції підприємств, низьким рівнем їхньої фінансової стійкості, а також вузьким асортиментним рядом у порівнянні з лідерами ринку. Не менш важливими для встановлення лідерства на ринку є розгалужена система розподілу (створення якомога більшої кількості регіональних представництв і дилерів, сформована система безперервного постачання продукції кінцевим споживачам та ін.) і підвищення іміджу торгової марки компанії. Слабкою стороною більшості досліджуваних машинобудівних підприємств є відсутність регіональних дилерів, що дозволило б мати необхідний запас продукції на регіональних складах.

Використання факторного аналізу з метою визначення показників виробничо-господарської діяльності, що найсуттєвіше впливають на конкурентоспроможність малих та середніх машинобудівних підприємств Черкащини, а також обробка отриманих результатів за допомогою пакету прикладних програм STATISTICA, дозволило виокремити наступні три групи факторів:

- 1) характеризує фінансову самостійність підприємства та його здатність створювати та розвивати конкурентні переваги (має відсоткове навантаження 29,28% від загального впливу на інвестиційну діяльність), його формують 5 показників: коефіцієнт фінансової автономності; питома вага залучених коштів у валюті балансу; коефіцієнт інвестиції; коефіцієнт фінансової стійкості; оборотність власного капіталу;
- 2) характеризує рентабельність та ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства, має навантаження – 16,11%, до нього увійшли 2 показника: коефіцієнт прибутковості активів; оборотність активів;
- 3) відображає маневреність та динаміку фінансово-господарської діяльності підприємства, має навантаження – 11,63%, може бути охарактеризований за допомогою коефіцієнту зносу оборотних засобів.

Таблиця 2.

Ранг підприємств-виробників відповідно до досягнутої тактичної конкурентоспроможності підприємства.

Сегмент	Виробники	Ступінь присутності факторів успіху в конкурентних перевагах	Ранг підприємства
29.	РМЗ Черкаської ОБЛСПОЖИВСПЛКИ	8,36	1
	ВЛАН, ЧМП	8,09	2
	ТОТ-СТАЙЛ, ТОВ	7,91	3
	РОНО, ПКФ	7,72	4
	ТЕХНОМАШ, завод	7,00	5
	ТРИ С, ТОВ	6,73	6
	Компанія «ЛЕГІОН»	5,72	7
	ТЕХПРОДСЕРВИС, ТОВ	5,46	8
	СПЕЦАВТОТЕХНИКА, ТОВ	5,27	9
	АГРОДЕТАЛЬ, АМП	5,27	10
	ТЕХНОСЕРВИС-С, ТОВ	5,27	11
	ЧЕРКАСИЕЛЕВАТОРМАШ, ЗАТ	5,18	12
	ЗЕТ-ГРУПП (Z-GROUP)	5,00	13
	МЕХАНОТРОН, ЧНПП	4,90	14
	ПРОМВИТ, ЧПКФ	4,64	15
	ПРОМАВТОМАТИКА-431, ЧМУ КДП	4,54	16
	ТЕМП, ВАТ	4,36	17
	НВП ТЕХНОЦЕНТР, ЧП	4,27	18
	УПМАШ, завод пакувальних машин	3,90	19
	БРЕЗЕ, ЧП	3,82	20
	СТАНКО-ГРУПП, НПП (STANCO-GROUP)	3,73	21
	СПЕЦМАШ, ЧП	3,73	22
	УКРПБЕЗО, ВАТ	3,36	23
33	ФОТОПРИБОР, НПК, ДП	8,09	1
	ОНТФ, НІФ	7,73	2
	Черкаська електротехнічна компанія	7,00	3
	С.А.У.К., НПК	6,73	4
	СЕМПАЛ, ТОВ	5,27	5
	Черкаський приладобудівний завод, ВАТ	5,00	6
28	Завод СТРОММАШ, ООО	7,45	1
	Черкаський монтажно-заготовчий завод, ООО	7,36	2
	КОНВЕСТ	6,36	3
	МАГИСТРАЛЬ ПЛЮС, ЧП	5,36	4
	ВОСТИК, ПКФ	5,36	5
	ТЕКС, ЧП	5,27	6
	Черкаський ремонтно-механічний завод, ВАТ	4,64	7
	ОБИС, ТОВ	4,45	8

Висновки. Запропонований методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі, розроблений з використанням елементів міжнародних методик оцінки конкурентоспроможності, методів факторного та системного аналізу, матричного методу. Він дозволяє здійснити комплексний аналіз та ранжування за конкурентоспроможністю підприємств на рівні галузі та області й встановити їх тактичну конкурентоспроможність.

ЛІТЕРАТУРА

- Алімов А. Н. Конкурентоспроможність національної економіки / А. Н. Алімов, В. Н. Ємченко // Інститут економіки НАН України. – К., 2001. – 59 с.
- Антонов В. В. Методика комплексної оцінки соціально-економічного розвитку області та її АТО (на прикл. Дніпропетровської обл.) / В. В. Антонов, Л. М. Зайцева ; НАДУ при Президентіві України. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2004. – 35 с.
- Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент : підручник / А. В. Войчак ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2009. – 336 с.
- Іванов Ю. Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток : монографія / Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова ; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Харків : ІНЖЕК, 2008. – 352 с.

5. Марка Д. А. Методология структурного анализа и проектирования SADT / Д. А. Марка, К. Мак Гоуэн. – М., 1993. – 358 с.
6. Марцин В. С. Конкурентне середовище, шляхи його реформування та механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Володимир Степанович Марцин // Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. – 2008. – № 33–1. – С. 78–84.
7. Методологічні підходи до визначення проблемних територій та напрями регулювання їх подальшого розвитку : монографія / [за ред. Л. М. Зайцевої] ; НАДУ при Президентіві України. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. – 143 с.
8. Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху / О. Вітер, Р. Дацків, К. Козонак та ін. – К. : Недержавний аналітичний центр Інститут реформ, 2003. – 41 с.
9. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління / Л. І. Піддубна ; Харківський національний економічний ун-т. – Харків : ІНЖЕК, 2007. – 368 с.
10. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер ; [пер.с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 495 с.
11. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса / [А. Н. Тищенко, Ю. Б. Иванов, Н. А. Кизим, Е. В. Ревенко, Т. М. Чечетова-Герашвили] ; Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 376 с.